

MİZAH BAĞLAMINDA SABİT İLE NEDİM'İN RAMAZANİYELERİ

Yrd. Doç. Dr. Rasih ERKUL
Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe Öğretmenliği Bölümü

ÖZ

Bir toplumun dinî, sosyal ve ruhî hayatının yansımaları, edebî eserlerde de görülebilir. Bu yansımalarından “ramazan” veya “oruç”, dinî bir konu olarak işlendiği kadar sosyal ve edebî bir konu olarak da yüzyıllar boyu edebî eserlerde işlene gelmiş, böylece pek çok başarılı eserler ortaya çıkmıştır. Ramazan, ilham kaynağı olduğu eserlerin yanında fıkralar, ortaoyunları şeklinde halkın eğlence kaynağı da olmuştur. Türk edebiyatında, ayrı bir yer oluşturan ramazan şiirlerinin birçoğu bestelenerek müziğimizde de farklı bir güzellik oluşturmuştur. Bu çalışmada Sabit (Ö.1712) ile Nedim (Ö.1730)'in yazdığı ramazaniye ele alınıp karşılaştırılarak mizahî anlatımları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sabit, Nedim, ramazaniye, mizah

SABİT'S AND NEDİM'S RAMAZANIYE IN THE CONTEXT OF HUMOR

ABSTRACT

A society's religious, social and spiritual life can be reflected in its literary works. Two of these reflections, which are “Ramadan” and “feasting”, are employed as a social and literary matter as well as a matter of religion. Besides, Ramadan has been a source of public entertainment by means of jokes or low comedy. Most of the poems of Ramadan which occupy an important position in Turkish Literature are also accompanied by music that are specifically composed for them; thus, they contribute to an exquisite beauty in Turkish music, as well. Therefore; in this study, Sabit and Nedim's Ramazaniye will be comparatively examined and their humorous expressions are going to be focused.

Keywords: Sabit, Nedim, ramazaniye, humorous

I. Giriş

Müslümanların hayatında önemli bir yere sahip olan ramazan; günlük hayat, inanç, ibadet, gelenek, folklor alanlarında zengin bir kültür birikimine sahiptir. Özellikle eski ramazanlar, sosyal hayatın bir aylık zaman dilimi olarak şehir kültürü canlılığının bir göstergesidir. İslam takviminde Arabî ayların dokuzuncusu olan “ramazan”, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen tek kameri aydır. Kur'an-ı Kerim, bu ayda inmeye başlamıştır. Müslümanların kutsal saydıkları gecelerden “kadir gecesini” de ramazan ayı içerisinde

Oruç ibadetiyle halkın yaşantısına maddi ve manevi çeşitli renkler katılır. Ramazan boyunca ve Ramazan Bayramı'nda orucun etkisi açıkça görülür. İbadetler yoğunlaşır, dualar artar. İnsanlardaki acıma, bağışlama, yardım etme duygusu çoğalır. Ahlâk dışı davranışlar ve kötülükler azalır. İnsanlar birbirini daha çok sevmeye, saymaya gayret eder. Hastalar, kimsesizler yardıma muhtaç durumda olanlar ziyaret edilir, iyilikte, ihşanda bulunulur. Bütün bunlar bir gelenek olarak, hiç karşılık beklenmeksizin yapılır. Böylece manevi bir huzur, kardeşlik havası meydana gelir.

Ramazan günlerinde teravih namazlarında camiler dolar taşar. Namazdan sonra geç vakitlere kadar oturulur; eğlenceler, sohbetler düzenlenir. Camilerden, mescitlerden çıkan mü'minler büyük kahvelerde düzenlenen eğlencelere katılırlar. Eski İstanbul ramazanlarında sohbet etmek isteyenler kahvelere, saz şairlerini dinlemek isteyenler Çemberlitaş'ta Tavukpazarı yakınındaki kahvehanelere, kukla, karagöz, ortaoyunu seyretmek isteyenler de Şehzadebaşı'nda Direklerarası'na giderlerdi. Bu eğlenceler, sahur vakti yaklaşınca kadar devam ederdi.

Eskiden, ramazan süresince devlet ileri gelenlerinin, zenginlerin konaklarında herkese açık olan iftar sofraları kurulurdu. Devlet büyükleri arasında da iftar davetleri olurdu. Bu iftarlarda, yemekten sonra davetlilere kıymetli hediyeler veya para (diş kirası) verilir.

Ramazandan sonra başlayan üç günlük bayramı, oruç süresinin bitmesiyle ilgili yapılan bir tören niteliğindedir. Sabah ezanından sonra bayram namaziyla bayrama girilir. Bayramda da yoksullara yardım edilir, hastalar, kimsesizler sevindirilir. Yaş bakımından küçük olanlar, büyük olanları ziyaret ederler. "Bayram yerleri" denilen özel eğlence alanları kurulur. Zekât görevinin de yerine getirildiği bayram günlerinde, Müslümanlar arasında karşılıklı görüşme, barışma, birbirini ziyaret etme ve hediyeleşme bir âdettir. Bu arada, özellikle bayram namazından sonra yakınların kabirleri de ziyaret edilir.

Osmanlı İslâm toplumunda, Ramazan'ın başlaması için, hilâlin görülmesi ve bunun şahitler vasıtasıyla bildirilip, kadı tarafından kabulü ve ilânı gerekirdi. Hesapça ramazanın başlaması icap ederken ay görünmemişse bir gün kadar bir gecikme olabilirdi ki buna şüpheli gün manasında "yevm-i şek" denilirdi. Özellikle keyif ehli ve tiryakiler için bu gün, istisnaî bir gün gibi telakki edilip bu husus oruçtan önce son bir eğlencenin ifadesi olurdu.¹

¹ Eski Ramazanlarda ilgili olarak daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Musahipzâde Celal, Eski İstanbul Yaşayışı, 1946, Ankara, Türkiye Yayınevi, Şemsettin Kutlu (Derleyen), Bu Şehr-i İstanbul ki, 1972, İstanbul, Milliyet Yayınları, Halit Fahri Ozansoy, Eski İstanbul Ramazanları, 1995, İstanbul, MEB Yayınları, Abdülaziz Bey, Nâzırı Ali Osmanlı Âdet, Merasim ve Tâbirleri: Toplum Hayatı (Prof. Dr. Kazım Arısan, Duygu Arısan Gunay), 1995, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., Balıkhane Rıza, (İlaveli notlarla baskıya hazırlayan) Niyazi Ahmet Banoğlu, Bir Zamanlar İstanbul, tarihsiz, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser Dizisi, Büyük Türk Klâsikleri (1998), Ötügen-Söğüt, İstanbul

II. Divan Şiirinde Ramazan

Dilde, kültürde ve edebiyatta, ramazanın tesir ve özellikleri İslam'ın ilk yıllarından itibaren kendini göstererek günümüze kadar devam eder. Türk edebiyatındaki her türün muhtelif yönlerden konusunu ve dokusunu oluşturan ramazan, zengin ve devamlılık gösteren kaynaklarından biri olmuştur. Bu çerçevede her edebî tür, ramazan konusunun farklı ve güzel yönlerini kendisine kaynak olarak almış ve başarıyla işlemiştir.

Ramazan konu olarak, Halk ve Tekke edebiyatlarında işlendiği kadar Divan edebiyatında özellikle şiir alanında da geniş bir şekilde işlenmiştir. Divan şiirinde, “ramazaniye” denilen ramazan dolayısıyla şairin padişaha, vezirlere veya devrin meşhur kişilerine yahut dostlarına yazdığı nesib kısımlarında ramazanın konu edildiği kaside tarzındaki edebî şiirlerdir. Ramazanla ilgili eserler gruplandırılırken ramazaniyeler, “edebî eserler” olarak nitelendirilir. (Çelebioğlu, 1998: 691) Aynı zamanda ramazan tebriki için yazılmış olan bu şiirler, daha ziyade kaside ve gazel şekilleriyle yazılmıştır.²

Ramazaniyeler diğer bir ifadeyle ramazan kasideleri, en çok 18. yüzyıl başlarında rağbet görür ve giderek moda halini alır. Bu durumu, bir ihtimal olarak, bu asırda merasimlerin, eğlence hayatının çoğaldığına bağlamak mümkündür. (Çelebioğlu, 1998: 703–704) Klâsik Türk şiirinin kaynaklarından birisi olarak, “ramazaniye”lerde, toplumun inanışları, gelenekleri, görenekleri, yaşam biçimi; günlerin renkliliği içinde devrin insanları, evleri, sokakları, camileri, kahvehaneleri, eğlence yerleri dile getirilir. “Ramazanın birden bire bastırırvermesi, camilerin cemaati alamaz hale gelişi, meyhanelerin boşalışı, ramazanın gelişiyle boğazlarına aşırı derecede düşkün olanların, günlük alışkanlıklarından el çekmek zorunda kalanların tedirginlikleri, bayramı bekleyişleri ramazaniyelerde işlenen belli başlı temalardır. Bu temalar akışında oluşan ramazaniyelerin en meşhurları Sabit(Ö.1712) ile Nedim(Ö.1730)'in ramazaniyeleridir. Bunlardan Sabit'in Baltacı Mehmet Paşa için yazdığı ramazaniye, en tanınmış ramazaniye örneği olup devrinde ve daha sonraki devirlerde tanzir edilmiştir.

Şairin, kendisini etkileyen, yaşayışını şekillendiren bir zaman diliminin cereyan ettiği toplumu parça parça vererek, oluşturduğu psikolojik havadaki unsurları ele alıp, bir olayı hikâye ederken, içinde gündelik gözlem ve yaşantılardan izler taşıyan şiirler vardır. Bu tür şiirler, okuyucuyu, bir rüya ve anılar dünyasına götürebildikleri takdirde manzum hikâyenin ötesinde “şiir-hikâye” olarak nitelendirilir. (Çetin: 2009: 41–42) Ramazaniyelerin de bu tür şiirler içinde ele alınabileceğini düşünmekteyiz. Söz konusu edilecek Sabit'in ramazaniye'si ile Nedim'in ramazaniye'sinde ramazanın başlaması, toplum ve

² Ramazan ilhamıyla yazılan gazel biçimindeki ramazaniyelere örnek olarak Zatî, Fuzulî, Ruhî, Nedim, Ragıp Paşa, Şeyh Galib ve Şeref Hanım'ın şiirleri örnek verilebilir.

insanlar üzerindeki etkisi, “şiiir-hikâye” olarak, kaside metnini oluşturmada, bir kurgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu sırada tarihî ve sosyal olguların zihniyet dünyası atmosferi de yaşatılmıştır.

A. Sabit ve Ramazaniye’si

XVII. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti’nin karışık ortamına yetişen Sabit (Ö. 1712), edebî kişiliği, dünya görüşü ve hayat anlayışıyla devrinin özelliklerini taşır. Necatî ile ilk başarılı uygulamalarına rastlanan atasözlü ve deyimlerin şiiirde kullanılması anlatım tarzının önemli temsilcisidir. Şiiirlerinde tezatların, cinasların büyük rol oynadığı Sabit, nükteli ve alaylı anlatımıyla yeni bir hayat ve sanat görüşü getirir. Tanzimat dönemine kadar birçok şair üzerindeki etkisiyle Türk edebiyatında önemli bir yer tutar. (Karacan, 1991: 140)

Sabit’in, Baltacı Mehmed Paşa için yazılmış olan ramazaniyesi 70 beyitten oluşur. Şair, ramazaniye’sinin ilk beytinde, “*Yevm-i şekk sohbetin sıra sıkarken yârân / Sık boğaz itdi basup sahne-i şehr-i ramazân*” (s.302/1) diyerek, ramazanın birden başlaması karşısında “yevm-i şekk” tartışmalarına yer verir

İnsanlar, ramazanda öğleye doğru uyandıklarından hayat, öğleden sonra başlar. Günlük işlerden sonra camiye gidilir. Diğer aylarda namaz kılmayanlar, ramazanda sofı kesilirler, düzenli olarak namaz kılarlar. Meyhane gediklileriyle afyon tiryakilerinin telâşı, üzüntüsü yanında zâhidler kendini ibadete vermiş, şeytan ramazan boyunca hapsedilmiştir.

Minareleri mahyalarla donatılan camiler, geceleri, birer nur harmanı haline gelir. Ramazanla beraber, şehrin çeşitli yerlerinde alış veriş merkezleri kurulmuş, tablalar şekerlerle dolmuştur.

Sahura kadar ya eğlence yerlerine gidilir veya evde vakit geçirilir. Sahuru bekleme ve temcid yemeği çoğu zaman âdettir. İftarda keyfine düşkün olanlara diyecek yoktur. Tütünlerini tütürür, kahvelerini içerler.

İftarda sofralar, çeşitli yiyeceklerle donatılmıştır. Her aile durumuna göre sofrasını iftarlıklarla süslemiştir. Fakirin sofrasına bile çeşitlilik vardır. İnsanlar, tablaları dolduran şekerle de oruçlarını açarlar.

B.Nedim ve Ramazaniye’si

Sabit, sanatının en parlak dönemini yaşarken Nedim, şiiire henüz başlayan genç bir şairdir. İstanbullu olduğu ve annesi tarafından soyunun Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar ulaştığı kendi ifadelerinden anlaşılan Nedim (Ö. 1730), gazel sahasında Nabî’nin, kaside sahasında da Nef’î’nin etkisini sürdürdüğü bir dönemde şiiir dünyasına gözlerini açmıştır. Zaman içinde tamamen farklı bir mecrâda yeni bir şiiir tarzı oluşturur. Necatî’yle belirginleşen, Bakî, Şeyhülislâm Yahya gibi şairlerin dilinde mükemmelleşen “mahallîleşme”nin 18. yüzyılda en önemli temsilcisi olur. Gazelleri ve şarkıları kadar kasideleri de önemli olan Nedim, kasidelerinde “nesib” bölümündeki “hikâye edici anlatım” ve “mizah” tarzı dikkat çekicidir.

Nedim'in, Sabit'ininki gibi "Feilâtün Eeilâtün Feilâtün Feilün" vezniyle Sadr-ı a'zam İbrahim Paşa için yazılan 43 beyitlik ramazaniyesi, en başarılı diğer ramazaniye olarak kendini gösterir. Nedim'in bu "şiiir-hikâyesi", bir ramazan hikâyesidir. Kaside formatı içindeki bu şiiirde, bir mahalle atmosferi içinde yaşamayı, eğlenceyi, hayattan zevk almayı seven bir insan olarak Nedim; izlenimlerini, ruh hâlini, duygularını dile getirir. Anlatı türü olarak hikâyedeki bütün unsurlar- mekân, çevre, tipler, olay örgüsü, konuşmalar, hareket ve davranışlar- bir düzen içinde ele alınmıştır. (Kortantamer, 1993:397)

Nedim'in ramazaniyesinin nesibinde, aniden bastıran bir Ramazanın hikâyesi bir bütün halinde dile getirilir. Hikâyenin belkemiğini, "beklenenden önce yakalanış" duygusu oluşturur. 1139 Şaban'ının 29. pazartesi gecesi (20-21. IV.1727) Ferruh-âbâd'da bulunan Şeyhülislâm, vezirler ve birçok davetli ehl-i tencime inanarak ertesi gün ramazan olmayacağını sanırlar; fakat Ayasofya Kayyımbaşı bir iki kişiyle hilâli görür. Kendilerine katılanlarla gidip İstanbul Kadısı'nı sıkıştırırlar. Birden minarelerin kandilleri yanar. Ramazan'ın başladığı ilân edilir. Nedim de ramazaniyesini, böyle bir olayın atmosferinde kaleme alır. (Gölpınarlı, 1972: V)

Ramazaniye'de, bir mahalle atmosferinde, birdenbire Ramazan'ın geldiğinin ilân edilmesiyle meydana gelen beklenmedik durumun şaşkınlığı, telâşi, hazırlıksız yakalanışı anlatılır. Beklenmedik bir durumun ifadesi olarak "bağdaten", bir yakalanmışlık tablosudur. Uykuya yatmış olan imam, teravîh için kalkmak zorunda kalır. Ramazan'ın başlamayacağını sanıp zevke hazırlanan büyüklerin öğleye kadar uykudan başkaldıramamaları daha sonraki tablodur. "Ramazan geldi mi acaba?" diye soran mahalleli, şaşkındır. Bu sorunun cevabını bekçinin davulu verir. Nedim, hilâli göreni Yemâmeli Zerkâ'ya benzetir. Onu överken, bu işe hem içerlediğini hem de pek inanmak istemediğini gösteren bir söyleyiş biçimi sergiler. Hilâli gören acaba Yemâme-i Zerkâ'nın gözüyle mi baktı? Ortada bir yalan var, ama bende mi şahitte mi, takvimde mi bilmiyorum. Ehl-i keyfin birisi de şaban ayının tamamlanmadığı inancındadır. Afyon etkisinde kalanların, bu duruma sebep olduğunu söyler. Daha sonra Nedim, bayramı düşünür, ilk günün merasimine değinir ve o gece doğru dürüst bir uyku uyuyacağını söylemeyi de ihmal etmez.

Sabah erkenden Sadâbâd'a gidecektir. Havuzdan Kevser suyu içecek, kasrardan cennet kokuları duyacak, Hurrem-âbâd'a kadar kayıkla gidecek, kasrları hepsini seyredecektir. Bir de uygun arkadaş bulursa, bütün gün şevkle geçecektir. Daha sonra havuzun öbür yanına çıkıp bir ağacın altına bir yaygı atarak, sarığının köşesini eğip bir iki saat dinlendikten sonra kalemi eline alıp İbrahim Paşa'yı övecektir.

C. Sabit ve Nedim'in Ramazaniyelerinin Karşılaştırması

Bir metin, dilin edebî nitelikte yansımasının yanı sıra kültürel bir birikimin de yansımasıdır. Metinde, konuyla ilgili sosyal olayların ve olguların yorumu yapılabilir. Hatta bazı sosyal olguları ele almak için bir belge oluşturulabilir. (Claude, Marc, 2000: 8) Ramazaniyelerde konunun ramazan gibi

toplumda hissedilen, özel olarak yaşanılan bir zaman dilimi oluşu, bu işi daha da kolaylaştırır.

Mizah, bir davranışta, bir olguda alışılmışın dışında gülmeye sebep olan bir durum ve bu durum da okuyucuyu güldürecek bir şekilde ifade edilmesidir. Böylece, mizah sosyal bir olgu olarak, içinde vücut bulduğu toplumun ahlâkî durumunu, manevî değerlerini, zaaf ve eksikliklerini, sosyoekonomik yapısını, siyasî durumunu vb.ni yansıtır.(Çiftçi, 2000:139)

Mizah konusundaki temel tavır, daha ilk dönemlerde ortaya çıkar. (Rosenthal, 1997: 3–10) Hz. Muhammed ve ashabının söz ve davranışlarından yola çıkılarak temellendirilen “mizah” üzerine, yüzyıllar boyunca çok farklı yaklaşımlar geliştirilir. İslam kültür dünyası kaynaklarında eğlence ve mizaha karşı büyük bir eğilim olduğu görülür. Hz. Peygamber ve ashabının yeri geldikçe nükte, şaka, lâtife yaptıkları, gülme ve güldürmenin onların hayatına büyük bir yer tuttuğu sık sık zikredilir. İslâm ahlâkçılarının çizdiği bir genel çerçeve “ideal model” olarak yaygınlık kazanır. Bu çerçeve, hemen hemen bütün Osmanlı terbiye eserlerinde kabul görür. (Gökyay, 1974: 100-103, Algül, (a)tarihsiz: 190,191,195), Kaplan, 1995:219-221), Algül, (b)tarihsiz: 36,153, 205, 222)

İslâm kültür dünyasında yazarların mizaha yönelik ilgisinin ağırlık noktasını işin ahlâkî ve meşru yönü oluşturur. Mizahla ilgili tartışma, tereddüt ve düşünceler çok zengin bir edebiyatın oluşmasını engellemez. Mizahın, teorik planda çerçevesi çizilen “ideal model”i üzerinde tartışmaya girilmez, görüş belirtilmez. Olumlu mizah, öne çıkarken pratik olarak, çerçevesi çizilen ideal modelin dışına çıkılmasına aldırmadan da mizah üretilir. İdeal modelde; insan onurunu kırıcı, insanı aşağılayıcı mizahtan kaçınma ve zekâyâ, düşünceye dayanan ince mizahı tercih etme” mizahın belirginleşen en önemli iki özelliği olarak görülür. (Kortantamer, 2002: 605-621) Sabit ve Nedim’in ramazaniyeleri günlük hayatla, yerlilikle kuvvetli bir ilişki içinde bulunan bir müşahhaslık ortaklığının yanı sıra “mizahî anlatım” tarzındaki ortaklığıyla da kendini gösterir. Ramazaniyelerde işlenen temalarda nitelik olarak “mizah” vardır. Mizaha eğilimli olanlar, bu yöne ağırlık verirler.

Sabit’in, Baltacı Mehmet Paşa için yazdığı ramazaniye, ramazanın “tepeden inme”si karşısında keyfine düşkün insanların davranışını, eğlenceli bir şekilde dile getirmesiyle başlar.³

Yevm-i şekk sohbetin sıra sıkarken yârân

Sık boğaz itdi basup sahne-i şehri-i ramazân (s. 302/1)

Zâhidler kendini ibadete vermiş, şeytan ramazan boyunca hapsedilmiştir.

³ Sabit’in ramazaniyesi için Turgut Karacan’ın, hazırladığı Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı esas alınmıştır. Sayfa numarası / beyit numarası

Çilleye vesvesesiz girdi kapandı zâhid

Habs olur tâ ramazân âhir olunca şeytân (s.303/3)

Diğer aylarda namaz kılmayan, ramazanda sofu kesilip düzenli olarak namaz kılar karşısında kendini rind gören şair, zahidlerin her hareketinde bir gösteriş ve faydaya yönelik bir taraf bulur ve eleştirir.

Alınur mı ramazan sofularından Mushaf

Rablenün nevbetini beklemeyince insân (s.303/8)

İçkiyi bırakıp namaza koşanın içki testisini, abdest ibriği olarak kullanışı, meyhane gediklileriyle afyon tiryakilerinin telâşı, üzüntüsü anlatılır

Dehen ü destini mey-hâre yudı sahbâdan

Kûze-i bâdeyi ibrik vuzu' itdi hemân (s.302/4)

Döndi bahtı gibi levnî yine ayyaşların

Şimdi tevhîde giren şeyhleründür devrân (s.303/5)

Ramazan başlamasıyla meyhaneler boşalmıştır. Şair, bu iki zıt kavramın aynı konu etrafında toplandığı tezat durumu mizah vesilesi yapar.

Kalb-i mü'min gibi mescid mütesellî ma'mûr

Dil-i fâsık gibi meyhâne harâb ü vîrân (s.303/12)

Söz konusu beyitlerde, kişilerinin günlük hayatta konum değiştirdiği görülür. Bu bir, ramazanın başlamasıyla ortaya çıkan olay komiği içinde “ters çevirme” uygulamasıdır. (Usta, 2009:114)

Sabit'in (Ö.1712 “Elde işkembe fener arkada zembil-i sahur, vardı bir menzile kim Toz koparan menzilin, eczâsı imiş, Bu yeter ‘ârif-i âgâha delil ü burhân, Tatalum ikisi bir hil'atün Ayrılır gayrı ısırgan dikeninden reyhân, Kaldırım taşları altında birer şa'ir var...” gibi ifadelerinde kullandığı rahat, lâubali hatta âmiyâne üslûp, onun şiirinde görülen mizahî dil oyunlarından biridir. Mizahın bu uygulamasıyla insanların ruhlarındaki tezadı yansıtılması da düşünülür. (Usta, 2009:101)

“Sıkboğaz etmek, çileye girmek, bahtı dönmek (açılmak), burnundan etmek (getirmek), ele girmek, benzinin kanının gelmesi, kurban olmak...” gibi irsâl-i mesel yoluyla ilk örnekleri daha önceki yüzyıllara dayanan deyimlerden alıntılar yapması, edebî şahsiyetinin bir özelliği olarak söz konusu ramazaniyesinde de kendini gösterir. Bu tür ifadeler kötülük, cimrilik. Aç gözlülük, sinsilik, yalancılı, haset gibi insan kusurlarına dönük alaycı ifadelerdir. (Hippokrates'ten aktaran, Usta, 2009: 24)

Edebiyatta, daha önce işlenmiş veya yüzyıllardır işlenmiş konuların, temaların, kişilerin, durumların yeniden ele alınması her zaman görülür. Daha önce söylenmiş veya yazılmış metinlerle ilişki içinde bulunulduğunda gelenekten yararlanma veya geleneği yeniden üretme söz konusu olur. Böylece metinler arası ilişkiler başlar. Bir metin açık veya kapalı olarak başka metinlerle çok boyutlu birliktelik göstergeleri kurduğu için başka bir anlatıya ilham kaynağı olabilir. Sabit'in kendi türü içinde güzel ve orijinal olan ramazaniyesi, Lâle devri şairlerince tanzir edilir. Bu devirde yazılan ramazaniyelerde Sâbit ile yarışılır bir eda vardır.

Nedim'in ramazaniyesi birden bire karşılaşılan durumu ifade eden "bağteten" kelimesiyle başlar. Uykuya yatmış olan imam, teravih için kalkmak zorunda kalır. Ramazanın başlamayacağını sanarak zevke hazırlananlar öğleye kadar uykudan baş kaldıramazlar.

Bağteten sâbit olup gurre firâşında imâm

Hâb için yatmış iken etti terâvihe kıyâm (s.43/1)⁴

Baş kaldırmadılar öğleye dek uykudan

Yevm-i şek zevkına hâzırlanan ahbâb-ı kirâm (s. 43/2)

Nedim bu anlatımlarıyla içinde bulunduğu toplumun manevî değerlerini, zaaf ve eksikliklerini mizah yoluyla belirlemiştir.

Şüpheli günün zevkini, çıkarmak için başlarını uykudan çıkarmayanlar karşısında Nedim, teselli edici sözlerle, âdeta kendi kendine söylenir.

Serdi-i fasl-ı bahâr etmiş iken tab'a eser

Âtaş-ı rûze ana kıldı mükâfât tamâm (S.43/3)

Şu soğuk günlere bir pâre ısındırdı bizi

Bir gün evvel erişüp geldi hele mâh-ı siyâm (S.43/4)

Bu mizahî yaklaşım, camilerin cemaati alamaz hale gelişinin, meyhanelerin boşalışının, ramazanın gelişiyile keyfi bozulanların, günlük alışkanlıklarını bir süre bile olsa bırakmak zorunda kalanların tedirginliğinin, bayramı bekleyişin ifadesiyle devam eder. Şair böylece, karşıt durumları, olayları anlatarak mizahı zıtlıkla ortaya koymağa çalışır.

"Ramazan geldi mi acaba?" diyerek soran şaşkın mahalleli, bekçinin davuluyla sorusunun cevabını alır.

Pâs-bân verdi kudûmiyle cevâb eylene

Ramazan geldi mi âyâ diyerek istifhâm (s.43/5)

Nedim, Yemâmeli Zerkâ'ya benzettiği hilâli göreni överken, bu işe hem içerlediğini hem de pek inanmak istemediğini gösteren bir söyleyiş biçimi sergiler. Yaptığı benzetmeyle mizahın vazgeçilmez dil oyunları arasında yer alan bir uygulamaya yer verir.

Çeşme-i Zerkâ-yı Yemâme'yle mi bakdı bilmem

Nazar-ı şâhîde ahsentü zihî dikkat-i tâm (s.43/6)

Bilemem bende mi şâhidde mi takvîmde mi

Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm (s.43/7)

Nedim, "keyfine düşkün birisinin şaban ayının tamamlanmadığına inanarak afyon etkisinde kalanların bu duruma sebep olduğunu söylemesi karşısında" hoşlanılmayan bir durumla karşılaşılan bir insanın ruh halinden sonra, ikinci bir psikolojik unsuru kullanır.(Kortantamer, 1993:395) bayramı düşünerek, ilk günün merasimine değinir.

⁴"Nedim'in ramazaniye"si, için Muhsin Macit'in hazırladığı Nedîm Divanı esas alınmıştır. Sayfa numarası / beyit numarası

Ehl-i keyfin birisider ki behey sultânım
Aydın ay bellü hesâb olmadı şa'bân tamâm (s.43/8)
Bir iki meblag-ı berş ile urup öldüricek
Geldiler eylediler böyle cihânı sersâm (s.44/9)

Kelimeleri, konuşmaları tipleri, davranışları, durumları ramazanın beklenmedik başlayışından duyulan şaşkınlık ve telaş atmosferinde verir. Durumu kabullenmekten başka çare yoktur. Günlük konuşma dili kelimeleriyle bu duyguyu karşılar.

Olacak oldu hemân çâre ne şimden sonra
Edelim hükme-i kazâ destine teslîm-i zimâm (s.44/10)

Hoşlanılmayan bir sürprizle karşılaşan insanın kabulleniş ruh halini hoşlanılmayan durumdan duygu ve düşünce planında kaçış izler. Daha sonra bayramı düşünür, ilk günün merasimine değinir ve o gece doğru dürüst bir uyku uyuyacağını söylemeyi de ihmal etmez.

Şevkimiz şimdi ana düşdi ki in-şâ'a'llâh
Ola sıhhatle selâmetle meh-i rûze tamâm (s.44/11)
Kıla erbâb-ı dili âb-ı hayâta sîr-âb
Erişüp Hızr gibi âh mübârek bayrâm (s.44/12)
İbtidâ ıyd gün icrâ-yı merâsimle geçüp
Gecesi dahı olup maslahat-ı hâb tamâm (s.44/13)

Nedim'in asıl yapacakları bayramın ikinci günündedir. Sabah erkenden Sadâbâd'a gidecektir.

Çün ikinci gün ola böylece ahd eylemişdim
Yine sabr eyleyim ol gün ne direng ü ârâm (s.45/14)

Havuzdan Kevser suyu içecek, kasrlardan cennet kokuları duyacak, Hurrem-âbâd'a kadar kayıkla gidecek, kasrları hepsini seyredecektir. Bir de uygun arkadaş bulursa, bütün gün şevkle geçecektir. Daha sonra havuzun öbür yanına çıkıp bir ağacın altına bir yaygı atarak, sarığının köşesini eğip bir iki saat dinlendikten sonra kalemi eline alıp İbrahim Paşa'yı övecektir.

Nedim'in ramazaniyesi, “şu soğuk günlere, bir gün evvel erişüp geldi hele, bilemem ben de, behey sultanım, çâre ne şimden sonra, Hızr gibi, mübarek bayram, bir gün olsun alayım bâri, gece gündüz...” gibi “konuşma dilinin söyleyişleri”ni yansımasıyla Tanpınar'ın da belirttiği gibi (Tanpınar, 1982: 82) “...doğrudan doğruya Nedim'den gelen...” bir kasidedir.

Nedim (Ö. 1730)in “ramazaniye”si, mizah konusunda yerleşmiş olan tarzı devam ettirirken Sabit'ten aldığı unsurlarla da mahallilik niteliği kazanır.

Nedim'in kasidesiyle, Sabit'in kasidesine öncelikle tema olarak sonra da yer yer anlatım olarak göndermelerle tekrarlanıp dönüştürülerek bir “yeniden yazma” işlemi gerçekleşmiştir.

Yevm-i şekk sohbetin sıra sıkarken yârân
Sık boğaz itdi basup sahne-i şehri ramazân (s. 302/1) Sabit
Bağteten sâbit olup gurre firâşında imâm
Hâb için yatmış iken etti terâvihe kıyâm (s.43/1) Nedim

III. Sonuç

Yazar veya şairler, bir taraftan kendinden öncekilere, geleneğe yaslanırken diğer yandan da yeni şeyler söylemeye çalışırlar. Bu anlamda her yazarın veya şairin kendi dili vardır. Bu dil, edebî metni oluşturanı, “kendine ait” konuma oturtan “üslûb”dur. Bir şairin kendinden önceki veya kendi dönemindeki şairlerin eserleriyle bir şekilde ilişkiye girmesiyle meydana gelen “metinler arası ilişki” çerçevesinde bazı şairler, başkalarına ait metinleri ya aynen (iktibâs) veya dönüştürerek, değiştirerek kendine özgü bir şekilde yeniden üretilip kullanırlar. Nedim’in kasidesinin Sabit’in kasidesinin içine girerek ortaklık göstermesi, içeriğini bu kültürel veya tarihî yansımalarından aldığı bir ifadesidir.

Kimilerine göre müstakil bir sanat kimilerine göre de bir araç veya daha başka bir şey olarak değerlendirilen mizah da, pek çok eserin verildiği çeşitli sanatlarda söz sahibi olan bir üslûptur.(Usta, 2009:36–37) Bir mizah ürününü anlayabilmek için, söz konusu mizahın dayandığı kültüre sahip olmak gerekir. Sabit ve Nedim’in şiirlerindeki mısralar ancak böylece anlaşılabilir.

18. yüzyıl, mizahî açıdan 17. yüzyıldan geri kalmaz. Divanlarda iyice yerleşmiş olan mizah konuları, uzun şiirlerin içinde bazen kısa bazen de uzun bir şekilde göze çarpar. Yüzyılın şairleri içinde Nedim de, mizah konusunda farklı bir yere sahiptir. Ziya Paşa, “Tâ mertebe-i mizâha yetmiş” diyerek Nedim’in şiirlerindeki mizah ve alaya dikkat çeker. (Büyük Türk Klasikleri, 1998: 184)

Kaside tarzında yazılan iki metin, aynı ölçüyle yazılışları ve aynı konu çevresinde kurgulanmalarıyla ortak özellikte birleşirler. Kafiye düzeninin uygulanışındaki serbestlik de, bir başka ortak özellik olarak dikkat çekiyor. Ayrıca, ramazaniyelerde işlenen temalarda nitelik olarak “mizah”ın varlığının Sabit’in söz konusu ramazaniyesi ile Nedim’in ramazaniyesinde de ortak özellik oluşu, Sabit ve Nedim’in mizaha eğilimli oluşlarında, bu yöne ağırlık vermelerinde aranmalıdır.

KAYNAKLAR

ALGÜL, Hüseyin (a.tarihsiz), *Kınalızâde Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul

ALGÜL, Hüseyin (b.tarihsiz), *Ahmet Rifat, Tasvîr-i Ahlâk-Ahlâk Sözlüğü*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul

Abdülaziz Bey (1995), *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tâbirleri: Toplum Hayatı* (Prof. Dr. Kazım Arısan, Duygu Arısan Gunay), Tarih Vakfı Yay., İstanbul

CLAUDE Maria, MARC Albert Souchan (2000), *Les Textes Littéraire en Classe de Langue*, Hachette, Paris

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul

ÇETİN, Nurullah (2009), *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara

- ÇİFTÇİ Hasan (1998), “Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah”,
AÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 10,
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1974), *Mercimek Ahmed, Kâbusnâme Çevirisi*
Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- GÖLPINARLI Abdülbaki Gölpınarlı (1972), *Nedim Divanı*, 2. baskı,
İnkılâp ve Aka Yayınevi. İstanbul
- KAPLAN, Mahmut (1995), *Hayriye-i Nabî*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih
Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara
- KARACAN, Turgut (1991), *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*,
Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, Sivas
- KORTANTAMER, Tunca (2002), “Kuruluşundan Tanzimat’a Kadar
Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi” *Türkler*, C.XI, Türkiye
Yayımları, Ankara
- KORTANTAMER, Tunca (1993), “Nedim’n Manzum Küçük
Hikâyeleri”, *Eski Türk Edebiyatı- Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara
- MACİT, Muhsin (1997), *Nedim Divanı*, Akçağ Yayınları, İstanbul
- ROSENTHAL, Franz (1997), *Erken İslâm’da Mizah*, (Çev.Ahmet
Arslan), İris Yayınları, İstanbul
- TANPINAR Ahmet Hamdi (1982), *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*,
Çağlayan Kitabevi, İstanbul
- USTA, Çiğdem (2009), *Mizah Dilinin Gizemi*, Akçağ Yayınları, Ankara